

HANCIK
OFULU
VAKFI

Ahi Şerafeddin ve Ankara Ahilerinin Aziz Hâtıralarına

AHİLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

“21. Yüzyılda Yiğitlik, Ahilik ve Dirlik”

HAMİLİK
OKULU
VAKFI

OSTİM TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
ANKARA

 HALKBANK 85. Yıl

AHİLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

“21. Yüzyılda Yiğitlik, Ahilik ve Dirlik”

Ahi Şerafeddin ve Ankara Ahilerinin Aziz Hâtıralarına

Editör

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 124

Toplantı Metinleri: 38

ISBN: 978-605-7912-35-0

Yayıncı Sertifika Nu: 48453

Ankara, Ağustos 2023

“Bu eser, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hamilik Okulu Vakfı, OSTİM OSB, OSTİM Teknik Üniversitesi Ahi Evran Anadolu Müteşebbisliği Araştırma Merkezi ve Türkiye Yazarlar Birliği ortak yayımıdır. Eserimiz, Halkbank'ın katkılarıyla yayımlanmıştır.”

Editör

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala

Şûra Şeref Heyeti

D. Mehmet Doğan

Orhan Aydın

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan

Prof. Dr. Murat Yülek

Dr. Ahmet Albayrak

Şûra Tertip Heyeti

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Bayram Bulgurlu

Dr. Öğr. Üyesi Turan Şişman

Dr. Öğr. Üyesi Nuri Salık

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Coşkun

Dr. Öğr. Üyesi Esra Kumaş

Gülnaz Karaosmanoğlu

Yurdum Hasgöl Güvener

Öğr. Gör. Gamze Bulgan

Songöl Çalış Arat

Zeynep Aydemir

Tasarım: www.mtrmedya.com

Baskı: Göktuğ Ofset Yayıncılık Matbaçılık Tic. Ltd. Şti. - Ankara

Matbaa sertifika Nu: 47538

* Eserdeki yazılar tamamıyla yazarların sorumluluğundadır.

İçindekiler

TEBRİK MESAJI

Recep Tayyip ERDOĞAN	5
----------------------------	---

TAKDİM YAZILARI

Cevdet YILMAZ (Dr.)	9
Orhan AYDIN	13
Musa Kâzım ARICAN (Prof. Dr.)	17
Murat YÜLEK (Prof. Dr.).....	19
Gürsel BARAN	23
Hacı Bayram BULGURLU (Dr.).....	25
Ahmet ALBAYRAK (Dr.).....	27

ÖNSÖZ

Muhammet Enes KALA (Doç. Dr.)	29
-------------------------------------	----

GİRİŞ

Ankara'nın Ruhı: Ahilik, D. Mehmet Doğan	39
--	----

1. BÖLÜM:

FÜTÜVVETTEN AHİLİĞE-AHİLİKTEN MEDENİYETE

Ahilik Teşkilatı (Kavramsal ve Tarihi Açıdan), Sevgi Işık Erol (Prof. Dr.)	51
Ankara Ahileri İçinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rûm), Günay Kırpık (Prof. Dr.)	63
Sosyal Sağlık Perspektifinden Ahilik Erkanı:	
Erdemlere Aidiyet Söylemi, Hür Mahmut Yücer (Prof. Dr.)	83
Ahilik Teşkilatını Yaşatan Değerler, Süleyman Kızıltoprak (Prof. Dr.).....	103
Türkiyede Ahilik Çalışmalarının Seyri 1913-1932, Yusuf Turan Günaydın	123

2. BÖLÜM:

AHİLİK UYGULAMALARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Sosyal ve Kültürel Bir Kurum Olarak Ahilik, Ahmet Gökbel (Prof. Dr.)	137
Ahiliğin Tarihi Kökenleri ve Çağdaş İş Dünyasına	
Ahlâki Çözüm Üretme Kapasitesi, Mahmut Arslan (Prof. Dr.).....	155
Özel ve Sosyal Politikalar Arasında Ahilik Kurumunu Ele Almak, Faruk Taşçı (Prof. Dr.)	173

AHİLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

"21. Yüzyılda Yiğitlik, Ahilik ve Dirlik"

<i>Ahilik Kurumunun GZFT Analizi, Ahmet Çoşkun (Dr.)</i>	185
<i>Tasavvuf İrfan ve Ahlâkının İktisadi ve Sosyal Alanda Bir Tezahürü Olarak</i>	
<i>Ahi Teşkilatı, Tolga Keskin (Dr.)</i>	195

3. BÖLÜM:

HAYATA AHİLİKLE BAKMAK

Fütüvvet veya Ahilik Bireysel Düzeyde Modern Dünyaya Ne Ölçüde Uyarlanabilir?

-6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerden

Bazı Örnekler ve Değerlendirmeler-, Ekrem Erdem (Prof. Dr.) .....

239

Türkiye Ekonomik Kalkınmasında Ahilik İlkeleri, Hasan Vergil (Prof. Dr.) .....

257

Ahilik Çağdaş Minarşizme Meydan Okuyabilir mi?, Hasan Yücel Başdemir (Prof. Dr.) .....

289

İnsandan Medeniyete Ahiliğin Önerdiği İnsan Modeli

-Manzum Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir Okuma Denemesi-, Muhammet Enes Kala (Doç. Dr.).....

297

Ahilik: Ahlâk, İktisat ve Zihniyet Üzerine Bir Değerlendirme, Emrullah Kılıç (Dr.).....

315

4. BÖLÜM:

21. YÜZYILDA İKTİSADİ HAYATA AHİLİK ZAVİYESİNDEN BAKIŞ

Ahilik Kurumsal Olarak Modern Ekonomik Hayata Ne Ölçüde Uyarlanabilir?

-Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Bazı Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme-,

Ekrem Erdem (Prof. Dr.) - Savaş Savaş (Arş. Gör.) .....

329

Kobi'ler İçin Blok Zinciri Uygulamaları ve İyi Örnekler, Zeki Özen (Dr.).....

349

Küresel, Bölgesel ve Yerel Fırsatlar ve Zorluklar İktisadi Hayata Ahilik Perspektifinden Bakış -

Girişim Sermayesi Yatırım Fonu Örneği, Ömer Emeç (Dr.) - Yavuz Selim İşleyen.....

359

Distopya ve Ütopya Ayrımında Ahilik Teşkilatı, Yurdum Hasgül Güvener .....

379

5. BÖLÜM:

AHİLİK ZAVİYESİNDEN KURUMSAL YAPILANMALAR

Dirlik Kurumları, Ruşen Ahmet Albayrak (Dr.) .....

393

Ahilik ve Yeni Nesil Kümelenmeler, İlhami Pektaş (Dr.).....

407

Ahilikteki Orta Sandıklarının Bir Modern Zaman Uyarlaması:

Kurum İçi Dayanışmaya Dayalı Orta Sandığı, Mustafa A. Sancar (Dr.) .....

437

Ahilik Bağlamında Kooperatifçilik, Başak Tanınmış Yücememiş (Prof. Dr.) - Adil Döşeyen.....

447

SONUÇ BİLDİRGESİ .....

459

AHİLİĞİN TARİHİ KÖKENLERİ ve ÇAĞDAŞ İŞ DÜNYASINA AHLÂKİ ÇÖZÜM ÜRETME KAPASİTESİ

Mahmut ARSLAN*

Giriş

Bu bölümde Ahiliğin bir sentez medeniyeti olan Türk-İslâm medeniyetinin asli unsurlarından biri olduğundan ve de Türk çalışma ahlâkının biricik referansı olduğundan hareketle bu geleneğin kökeni ve günümüz sorunlarına cevap potansiyeli tartışılacaktır. Bu bölüm kaleme alındığı sıralarda ülkemiz 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş, Pazarcık merkezli eşi görülmemiş bir deprem felaketi ile karşılaştı ve on binlerce insan öldü, yüz binlerce insan yaralandı ve sakat kaldı. Tıpkı 1999 Gölcük depremi gibi bu depremde de kayıpların tek nedeni ülkemizde binaları inşa eden iş dünyasının ve onları denetleyen kamu otoritelerinin kadim Ahilik değerlerinden çok uzakta olmalarıdır. Deprem felaketinin nedeni teknik değil ahlâkidir. Bu nedenle Ahilik çok daha fazla üzerinde durulması gereken kadim bir kurumdur. Bu bölümde Ahiliğin zannedildiğinden çok daha köklü ve kadim bir gelenek olduğunu tarihi örneklerle göstermeye çalışacağız.

Ahilik iş dünyasının ahlâki sorunları söz konusu olduğunda ilk akla gelen milli kaynaktır (Bayram, 1995). Ancak Ahiliğin Türk işletme alan yazınında popüler olması, aynı zamanda bu kurumun tarihi bağlamından koparılarak adeta her derde deva bir kurumsal yapı olarak sunulması tehlikesini de bağrında taşıyor. Ahilik ahlâki iş yapma açısından hâlâ geçerli çözümler sunuyor ama başlı başına bir ekonomik sistem de vaaz etmiyor. Benzer olarak Protestanlık da özünde kapitalist değerlere sahip olmasa hatta tam aksi olsa bile bazı değerleri ile Batı Avrupada kapitalizmin gelişiminde olumlu bir rol oynamıştır (Weber, 1982 ve 1985). Ahiliğin biraz da politize olarak çağdaş kapitalizmin neden olduğu dertlere deva olacak ve tamamen bizim icadımız olan "yerli ve milli" bir kurum olarak görülmesi, Ahiliğin de için de yer aldığı meslek birliklerinin tarihini iyi bilmemekten kaynaklanan entelektüel bir yanılıdır. Buradan hareketle bu bölümde daha çok Ahiliğin tarihi kökeni ve günümüzdeki sınırlılıkları üzerinde durulacaktır. Bu sınırlılık içinde çağdaş iş ahlâki sorunlarına Ahiliğin verebileceği cevapların ya da çözüm önerilerinin neler olabileceği tartışılacaktır.

* Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, Etik Çalışmalar Merkezi, mahmut.arslan@ihu.edu.tr

Ahilik kurumunun sınırlılıkları ortaya konurken öncelikle Ahiliğin kökenleri Antik Çağa uzanan bir Ortaçağ kurumu olduğu hatırlatılacaktır. Orta Çağ iktisat düzenin neredeyse küresel olan özellikleri üzerinde durulacak ve Ahiliğin de bu düzen içinde orijinal bir kurum olmayıp evrensel lonca sistemin bir Türk-İslâm sürümü olduğu belirtilecektir. Ortaçağ ekonomileri Asya'dan Avrupa'nın içlerine kadar ortak özelliklerle içerir (Çağatay, 1990). Özellikle Batı Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Avrupada ilkel köleci toplumsal düzen ve üretim biçimi ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu düzen yıkıldıktan sonra Roma merkezi devlet otoritesi ortadan kalkmış ve daha az merkezi olan krallıklar ve yerel beylikler ortaya çıkmıştır. Kölelerin işlediği topraklar ortadan kalkmış, üç bölümden meydana gelen *latifundium* iki bölümden oluşan malikâne topraklarına dönüşmüştür. Bu oluşum aynı zamanda kölelik kurumunun giderek ortadan kalktığını ya da çok azaldığını da göstermektedir. Bazı malikanelerde senyörün ev hizmetlerini gören köleler varlığını sürdürmüştür. Boğaz tokluğuna çalıştırılan ırgatlar da vardır. Ancak temel işgücünü tumarlı arazilerde yaşayan serfler oluşturur. Serfler çiftlikle birlikte alınıp satılan yarı kölelerdir ancak ilkçağ kölelerine göre daha özgür olan çiftçilerdir ve ürünlerini bağlı oldukları toprak ağası yani senyör ile paylaşırlar. Bu düzen Ortaçağ kapalı ekonomisi dediğimiz düzeni oluşturmuştur. Loncalar ve Ahilik de bu düzenin önemli bir parçası olmuştur.

Helenistik ve sonrasında da Bizans loncalarının önce Fütüvvet teşkilatına örnek olduğu ve bu şekilde dolaylı olarak Ahiliği etkilediği, sonra da 1453'e kadar devam eden Bizans loncalarının Fetih'ten sonra Ahiliğin yerini alarak seküler Osmanlı loncalarına evrildiği iyi bir tarih okumasıyla rahatlıkla görülebilir. Ahiliğin bir Türk-İslâm icadı olduğu yanlışlığı içinde olanların bir diğer yanlışlığı da Ahiliğin manevi bir öze sahip olduğu Bizans loncalarının ise sadece beşeri ticaret birlikleri olduğudur. Dokuzuncu yüzyıldan kalan ve İstanbul loncalarını anlatan Eparkhion Bibliyon adlı el yazması eser incelendiğinde Bizans loncalarının da en az Ahilik kadar manevi değerlere dayanan, kilise törenlerine ve azizlere dayanan bir geleneğe sahip oldukları ve Şed Bağlama töreninin Hıristiyan versiyonunu uyguladıkları görülür. Bizans loncaları ile Ahilik arasında dağlar kadar fark olduğunu iddia etmek veya Bizans'ın Ahilik geleneğine etkisinin yeni bir inşaatta kullanılan eski bir moloz parçası mesabesinde olduğu gibi iddialarda bulunmak sıkça duyulabilir ancak bu tür duygusal tespitlerin tarihi ve bilimsel açıdan izahı mümkün değildir.

ANTİK ÇAĞLARDAN AHİLİĞE İŞ VE MESLEK AHLÂKI

Türkiye'de iş ve meslek ahlâkı dendiğinde konunun tarihi boyutu hep Ahilik teşkilatına dayandırılır ve bu doğru bir yaklaşımdır. Fakat bir Ortaçağ kurumu olan Ahiliğin birden bire ortaya çıkmadığı ve Doğu Akdeniz bölgesinin tarihi ve kültürel geçmişinden soyutlanamayacağı da bir gerçektir. Ahiliğin geçmişinde hem Abbasiler dönemindeki Fütüvvet teşkilatı hem de Doğu Roma Collegia'ları vardır. Doğu

Akdeniz'de hüküm süren bütün İslâm devletlerinin tebaası etnik kökeni ne olursa olsun yeni gelen fatihler değil, Müslümanlaşmış eski Roma tebaasıydı. Bu bakımdan Roma kurumları, sosyal ve ekonomik yapısı sadece Batı Avrupalıların değil Doğu Akdenizlilerin (Levant sakinleri) de mirasçısı olduğu bir yapıdır. Hatta Roma'nın en büyük şehir ve kültür merkezleri İtalya dışında Avrupa'nın kuzeyinde değil bugün Anadolu, Suriye, İsrail, Lübnan ve Ürdün olarak adlandırılan bölgelerdedi.

Akdeniz'in etrafındaki topraklardan iki büyük medeniyet gelişmiştir. Bunlar Batı Avrupa ve İslâm medeniyetleridir. Aslında günümüzde kimilerince düşman kimilerince de rakip medeniyetler olarak görülen bu iki medeniyet aslında ortak bir tarihi ve kültürel geçmişe sahip kardeş medeniyetlerdir. Hem Batı Avrupa toplumlarının hem de İslâm toplumlarının tarihi ve kültürel arka planında Roma İmparatorluğu vardır. Ancak kültürel olarak Hıristiyan Avrupa Medeniyeti, kendisini Roma'nın devamı olarak görürken Müslüman Doğu Akdeniz Roma'yı kendisinden kendisini de Roma'dan saymaz, geçmişlerini Arap ve Türk fetihleri ile sınırlarlar.

Akdeniz havzası kuzeyden güneye Balkanların doğusu ve batısı olarak iki kültürel coğrafyaya ayrılır. Bugünkü Hırvatistan-Sırbistan-Bosna sınırı aynı zamanda Batı Akdeniz'in bitip Doğu Akdeniz'in de başladığı sınırdır. Bu sınırın Sırbistan ve Bosna tarafı Doğu'ya Hırvatistan tarafı da Batı'ya açılır. Bu kadim sınır, zamanında Batı ve Doğu Roma'yı ve Avrupa ile Osmanlı'yı da ayıran sınırdı. Mısır'dan Fas'a kadar uzanan Kuzey Afrika ise hiçbir zaman Batı Akdeniz'den sayılmamış, Doğu Roma'nın, İslâm sultanlıklarının ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Akdeniz havzasını Batı ve Doğu olarak ayırdıktan sonra Batı'da ve Doğu'da Roma'nın kültürel mirasının da farklı algılandığını söyleyebiliriz. Roma'nın Batı ve Doğu Roma olarak ayrılmasından başlayan ve sonra da Batı Roma'nın yıkılması ile birlikte devam eden bir kültürel ayrışma söz konusudur. Akdeniz'in batısında yaşayanlar kendilerini Doğu Akdeniz'deki Doğu Roma'dan ayıştırdılar. Öyle ki bu ayrışma Katolik Batı'nın Ortodoks Konstantinapolis'i işgal etmesine kadar vardı. Ayrışma temelde ekonomik olmakla birlikte, ayrışmanın ideolojik yapısı dinî inançlarda kendini gösterir. Akdeniz'in doğusunda ve batısında yaşayan halklar dini açıdan kesin çizgilerle ayrılmışlardı. Balkanların batısından başlayıp en batıda Portekiz'e kadar olan topraklarda Roma Katolik Kilisesi dinî olarak egemendi. Diğer yandan Balkanlar, Anadolu ve kalan bütün Doğu Akdeniz ise Roma öncesi Yunan kültürünün yani Helenizmin etkisindeki Fener Ortodoks Kilisesine bağlıydı. Bu Ortodoks halkların çoğunluğu Arap ve Türk fetihlerinden sonra Müslümanlaşarak kendilerini Arap ya da Türk olarak görmeye başladılar (Ayönü, 2021).

Eğer 1453'te İstanbul'un fethinden sonra Roma Kayseri ve İmparatoris Romanum unvanlarını kullanan Fatih Sultan Mehmet'in beylikten imparatorluğa geçirdiği devletin Roma'nın tarihi ve kültürel devamı olduğunu kabul edersek, Roma'nın Doğu

Akdeniz'deki etkisinin de isim değiştirerek 1. Dünya Savaşı'na kadar sürdüğünü söyleyebiliriz.

PAGAN ROMA - KATOLİK ROMA- ORTODOKS ROMA- MÜSLÜMAN ROMA (OSMANLI)

Bu kısa tarihî özet bize bugün Akdeniz çevresinde yerleşik, Katolik, Ortodoks ve Müslüman halkların tümünün Roma'nın tarihî ve kültürel mirasına sahip olduğunu göstermektedir. Roma devletini, tarihini, ekonomisini ve kültürünü bilmeden Avrupa ve çevresinde kadim Roma'nın toprakları üzerinde yaşayan bugünkü toplumların ekonomik davranışlarını tahlil etmek kolay olmayacaktır. Roma devleti başlangıçta üç kabilenin bir tarım toplumu halinde örgütlenmesinden meydana gelmişti. İlk zamanlarda bu gevşek bir kabileler konfederasyonudur. Toplum tamamen tarıma geçmemiş, göçebe hayvancılık kültürü devam etmektedir. Bu nedenle henüz tam bir tarım toplumu olmazdan önceki Roma ile Türk hanlıkları arasında benzerlikler bulmak da mümkündür.

İş ve meslek etiği açısından bir toplumun ekonomik örgütlenmesi en temel değişkendir. Yani bir toplumun feodal, kapitalist ya da sosyalist olması onun işe ve çalışmaya karşı geliştirdiği tutum ve davranışlarda belirleyici bir role sahiptir. Avcı- toplayıcı kültürlerin, göçebe hayvancılığın yerleşik tarımcılığın ya da sanayi toplumunun iş ahlâkı farklılık gösterecektir. Hayvancılıkla uğraşan göçebe toplumlarda belli bir iş bölümü oluşmuştur. Hayvansal ürünlerden küçük çapta meta üretimi vardır. Mesela dericilik ve hayvan koşumları için demircilik gelişmiştir. Çoban toplumlar da diyebileceğimiz bu toplumlarda kabile içi dayanışma, yardımlaşma ve ortaklaşa çalışma önem taşır. Hayvancılıkla uğraşan çoban ya da göçebe toplumlar tarım toplumlarına göre daha eşitlikçidirler. Kadınların toplum içindeki statüsü de tarım toplumlarına göre daha yüksektir. Örneğin hayvancılıkla uğraşan göçebe Türklerde kadının toplumsal konumu çok güçlü iken aynı tarihlerde Çin, Hindistan, İnan, Bizans ve Arap toplumlarında kadınlar erkeklerin tahakkümü altında yaşayan ikincil bir cinsiyet haline dönuşmuşlerdir. Tarım toplumlarında kadınlar erkeklerin çok sıkı kontrolü altında yaşayan, giyinme, mülk edinme, seyahat etme ve evlenme ve boşanma konularında özgürlüklerini neredeyse tamamen yitirmişlerdir. Din ve gelenekler de tarım toplumlarındaki bu kadın karşıtı tutumu desteklemiştir. Tarım toplumları ile göçebe-hayvancı toplumları ayırt eden bir diğer özellik de göçebelerin yaz kış çalışmaları ve aylaklığa zaman bulamamalarıdır. Oysa tarım toplumlarında toprak sahibi olan asiller hemen hiç meslekî bir işte çalışmıyorken köylüler de kış aylarında pek çalışmazlardı. Tarım toplumlarında aylaklık yaygın bir şekilde görülebilir.

Antik Çağın İktisat Zihniyeti, Çalışma Ahlâkı ve Bugüne Bırakılan Miras

Anadolu ve Rumeli Türklerinin, komşuları gibi yüksek bir çalışma ahlâkına sahip oldukları itiraz kabul etmez bir vakıdır. Altı yüz yıllık bir süre içinde büyük bir dünya imparatorluğunun yönetici sınıfını oluşturan Müslüman Türkler, Roma soyluları gibi yönetici olmanın asaletini kullanarak aylıklık ve miskinlik içine düşmemişlerdir. Aynı toprakları paylaştıkları Rum ve Ermeni komşularının çalışkanlık ve sanatkârlıkları şehirli Müslüman Türklerde de benzer şekilde mevcuttu. İstanbul Kapalıçarşı'daki esnaf ve zenaatkârları düşünmek Türklerin çalışma ahlâkını tasavvur etmek için yeterlidir.

Konuyu iktisadi zihniyet açısından değerlendirecek olursak, Rumeli ve Anadolu Türklerinin iktisadi zihniyeti yerli Hıristiyan halklardan farklı değildi diyebiliriz. Bu zihniyet İlk Çağlardan Orta Çağlara kadar devam eden dayanışmacı ve kapalı lonca sistemine dayanıyordu. Türklerin iş ve meslek ahlâkının Ahiliğe dayandığını ve temel iş değerlerinin Ahilikten geldiğini söylemek abartma olmayacaktır. Ahiliğin Abbasiler dönemindeki Fütüvvet teşkilatına, Fütüvvetin de Roma meslek kolejlerinden esinlendiği göz önüne alınırsa Türk iş ahlâkının temellerini antik çağlara kadar götürmek mümkün olur.

Kölecı bir tarım ekonomisine dayanan Roma'da "patrici" adındaki soylu toprak sahipleriyle "pleb" adındaki şehirli sınıfın her ikisi de aylak denecek bir yaşama tarzına sahiptiler. Bu yüksek sınıflar çalışmayı ve ücretli emeği hor görmüş ve aşağılık bir iş olarak tanımlamışlardır. Romalı ünlü yazar ve filozofların eserlerinde bu yaklaşıma bolca rastlanır. Antik Çağ bir saygınlık olarak kabul edilen aylıklığın altın çağı olmuştur (Aries ve Dubby, 2006). Antik Çağ'ın emeği hor görüşü, elleriyle çalışanlar hakkında açıkça yapılan horlayıcı açıklamalar özgür ve haysiyetli (liberal) bir insan için zorunlu koşul olarak boş zamanın yüceltilmesi bu çağın insanları için anlaşılmazdır. Emekçiler sadece toplumsal açıdan aşağı tabakadan görülmekle kalmıyor aynı zamanda bir parça da aşağılık insanlar olarak kabul ediliyordu. Sadece çalışan ücretli sınıflar değil, esnaf ve tacirler de aşağılık işler yapan kişiler olarak kabul ediliyordu. Kendi zamanlarını kullanmakta özgür olmayan öğretmenler bile köle statüsünde görülmüştür. Örneğin Lukianos, "Zamanını kullanmakta özgür olmayanlar, kölelerdir." demiştir. Ancak bu çalışmaya tepeden bakıp hor gören anlayış, soylu yüksek sınıfların anlayışydı ve bu sınıflar ve onların zihniyeti Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve Avrupada feodal krallıkların kurulmasıyla birlikte tarih sahnesinden çekilmişti.

Roma'nın çalışan özgür sınıfları olan esnaf ve zenaatkârların ahlâkı ise üst sınıflardan oldukça farklıydı. Çalışan sınıflar çalışmayı, mesleği ve sanatlarını yüceltmış ve bunu mezar taşlarına kazıtarak da tarihe mal etmişlerdir. Arkeologlar ölen kişilerin kendilerini ticarethane ya da zenaat işlerinde çalışırken yontturdukları yüzlerce

mezar taşı buldular. Bu taşların çoğu Yunan etkisi taşır, çünkü V. Yüzyıl Atina'sında zenaatkârlar kendilerine özgü bir sınıf bilincine sahiptiler. Romada sıradan halktan kalan belgelerde çalışmaya ilişkin daha olumlu bir düşünce biçimi kendisini göstermiştir. Nitekim Pompei'de resimler ve mermer heykellerle süslü güzel evlerden bazılarının sahipleri fırıncılar, çırpıcılar ya da kap kakac imalatçılarıydı ve bunlar mesleklerini öne çıkarıyorlardı (Book ve Sinnegen, 1965) .

Roma İş Ahlâkı'nın Temeli Roma Meslek Kolejleri "Collegia"

Roma'nın iş ve çalışma ahlâkının temeli *collegium* adı verilen derneklere dayanır. Collegium'un çoğulu *collegia*'dır.¹ Collegium kelimesi günümüzdeki anlamıyla dernek demektir. Lise ve üniversite düzeyindeki okullar için kullanılan "collage-kolej" kelimeleri de Latince meslek kelimesinden türemiştir. Bu dernekler antik Romada sosyal kulüpler ve dini birlikler olarak çalışıyorlardı. Kent hayatına² ilişkin olarak sosyal, politik ve de dini işlerle uğraştıkları gibi mesleki ve ticari konularda da faaliyet gösteriyorlardı. Kolejler lobi grupları ya da tüccarların temsilcileri olarak siyasi olarak etkili olabiliyorlardı. Bazı durumlarda Roma Devletinin sosyal derneklere baskı uygulamasına tepki olarak kolejler politik şiddet ve ayaklanmaları da destekleyebiliyorlardı (Bloch, 2015).

Romalılar kolejleri, sivil, askeri ve dini collegiumlar olarak üç sınıfa ayırıyorlardı.

Sivil Kolejler

Sivil kolejlerloncalar, sosyal kulüpler ve cenaze teşkilatları olarak görev yapıyorlardı. Kimi zaman da yerel tüccarların hatta suç örgütlerinin temsilcisi olarak da çalışıyorlardı. Suç örgütlerinin de kendi kolejleri olması İtalyan mafya babası örgütlerinin antik kökeni olarak görülebilir. Gerek İtalyan mafya örgütlerinde gerekse diğer mafya örgütlerinde görülen ölen ya da hapiste olan üyelerin ailelerine destek olmak, fakir, muhtaç ve güçsüzlere yardım etme pratiklerinin ikibinbeşyüz yıllık meslek koleji geleneğinden geldiğini söylemek abartı olmayacaktır.

Sivil meslek kolejlerinin üç temel hakkı vardı;

- A) Ortak mülkiyet
- B) Ortak Bütçe (hazine)
- C) Avukat tutma hakkı

Bir Roma kasabasında halkın büyük çoğunluğu bir meslek kolejinin üyesiydi ve günlük hayatın birçok yönü bir kolej ile ilişkiliydi (Bloch, 2015). Kolejlerin örgütlenmesi

1 Bu terimleri çevirmeden Latince özgün şekli ile bırakmayı uygun gördük.

2 Bu metinde Latince "collegium" kelimesi Türkçe "Roma meslek koleji" ya da kısaca Roma koleji olarak kullanıldı.

Roma kamu kurumlarını özellikle de Roma Senatosunu örnek almıştı. Örneğin toplantı salonlarına Curia adını veriyorlardı. Kolejler Roma Devletinin denetimi altındaydılar. Devlet ekonomi ve toplumu, bu dernekler vasıtası ile kontrol etmek istiyordu. Bu nedenle dernekler bir nevi kamu tüzel kişisi gibi hareket ediyorlardı fakat Roma devletinden de bağımsız değillerdi. Mesela MÖ 64 yılında Roma anayasasına aykırı davrandıkları savıyla bütün sivil collegiumlar kapatıldılar. Ancak altı yıl sonra yeniden açılabilirler. Kolejler değişik Roma İmparatorları zamanında devletten daha bağımsız ya da daha bağımlı pozisyonlara geçmişlerdir. Örneğin İmparator Hadrianus zamanında Anadolu'daki meslek kolejleri diğer bölgelere göre daha özgürdüler (Book ve Sinnegen, 1965).

Dini Kolejler

Dini meslek kolejleri papazların kardeşlik örgütleri ya da tarikatlar olarak kurulmuşlardı. Bunlar Roma hükümetleri tarafından onaylanıyordu ve Roma'daki belli dini hizmetleri ve törenleri yönetmeye hak kazanıyorlardı. Bu görevler kurban törenleri, dini bayram ve festivaller, kutsal yazıların korunması, defin ve cenaze törenlerinin yapılması gibi dini görevlerdi. Romalı rahiplerin dört çeşit koleji vardı;

- A) Pontifices Collegium (Pontifler Koleji): Bu collegium'un başkanı Pontifex Maximus deniyordu ki bu unvan halen papalar tarafından da kullanılmaktadır.³
- B) Augures collegium
- C) Quindecimviri sacris facuindis collegium
- D) Septemviri epulonum collegium

Askeri Kolejler

M.S 100 yıllarında askeri meslek kolejleri küçük askeri birimlerdi. Lejyonlarda subaylar tarafından kurulmuş olan bu kolejler Septimus Severus (193-221) zamanında da görülmüşlerdir. Ordudaki kolejlerin amacı subayların yaşam standardını yükseltmek, üyeleri ile mali dayanışma içinde olmak ve ölen subayların cenaze masraflarını karşılamaktı. Bunlar Roma ordusu içindeki bir çeşit yardımlaşma sandıklarıydılar. Sıradan askerler bu kulüpleri kuramaz ve üye olamazlardı. Sadece rütbeli subaylar

³ Bu kullanım da göstermektedir ki aslında Roma Katolik Kilisesi bu Kilise'nin iddia ettiği gibi Kudüs'ten gelen Havari Petrus tarafından kurulmuş olması tarihi bir gerçeklikten çok bir mite benzemektedir. Roma'nın en büyük dini derneği ya da tarikatı Pontifices Collegium'u idi ve onun başkanı da Roma şehrinin başrahibiydi. Bu dernekte Güneş tapınıminin merkezde olduğu birçok tanrıçılık inancı hakimdi. Hıristiyanlık egemen inanç olunca bu collegium eski Apollon Güneş tapınımi terk ederek eskiden Güneşe atfedilen ilahi makamı Yahudi Mesihî İsa'ya vermiş ve fakat eski tören, gelenek, hiyerarşi ve ritüellerini ise olduğu gibi korumuş olmalıdır. Adını da Pontifices Collegium'dan Kutsal Roma Evrensel Kilisesi'ne çevirmiş olan kurum aslında eski çoktanrıçılı Roma Devlet dini loncası ya da tarikatının bir dönüşümü gibi görünüyör.

üye olabilirdi. Bu kolejler üyeleri olan subaylara ayrıca bir çeşit hayat sigortası servisi de sunuyordu. ⁴

Roma meslek kolejleri devlet denetimindeki esnaf ve ticaret birlikleriydi. Köleci toplumun kendisinden sonra gelen feodal Avrupa'da "lonca" adını alarak devam etmiştir. Kolejlerin ahlâki ilkeleri, dayanışma duygusu ve mesleki standartları da loncalar tarafından devam ettirilmiştir (Baechler, 1994). Doğu Roma loncaları İslâm fetihlerinden sonra Abbasiler döneminde Fütüvvet Teşkilatı olarak karşımıza çıkar. Fütüvvet teşkilatı hem bir yiğitler birliği hem de mesleki adap ve eğitimin ocağıydı (Ekinci, 1990)

Batı Avrupa ve Türkiye'de Loncaların Tarihi Evrimi

Helenistik Loncalar - Roma Meslek Kolejleri Batı Avrupa Loncaları - Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Bizans Loncaları - Fütüvvet Teşkilatı - Ahilik Teşkilatı Osmanlı Gedik ve Loncaları Ticaret ve Sanayi Odaları (TOBB)

Tokalak (2017) Abbasilerin Fütüvvet teşkilatını Doğu Roma'dan almış olduklarını belirtir. Kanıt olarak Casim Avcı'nın (2020) İslâm ve Bizans İlişkileri isimli kitabını gösterir. Abbasilerle Bizanslıların çok yakın komşuluk ve kültür alışverişi içinde olduklarından yola çıkarak ticaret usul ve kurallarında da kültürel bir devamlılık öngörülmektedir. Zaten komşuluk bir yana gerek Emevi İslâm Devleti gerekse Abbasiler ve Eyyubiler eski Roma toprakları üzerinde kurulmuş olan devletlerdi ve Roma'nın birçok kurumunu tevarüs etmiş olmaları tarihin akışına oldukça uygun bir durumdur.

Sadık Göksu (2000) ise Fütüvvet ve Ahiliğin kökenlerini Sokrates ve Platon'un yazılarına kadar geçmişe götürür ve Ahilik kurumunun arkasında yatan zihniyetin Antik çağ Helen filozoflarına kadar uzandığını iddia eder. Ahilik konusunda otorite olan Prof. Dr. Neşet Çağatay kitaba yazdığı takdim yazısında, kendisinin Ahiliği Nuh Tufanına kadar araştırdığını fakat Antik Yunan kaynaklarına bakmayı ihmal ettiğini belirtir. Göksu (2000) kitabında temel Ahilik değerlerinden hareketle, Ahiliğin izlerini Antik Yunan metinlerine kadar götürür. Bu değerler;

- Yiğitlik
- Akılcılık
- Özveri
- Kardeşlik

4 Bu Roma uygulamasının devamını bugünkü Türkiye'de Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) olarak görebiliyoruz. OYAK tam da Roma ordusundaki askeri kolejler gibi hareket etmektedir. OYAK'ın Roma dönemine kadar giden bir tarihi olmasa da bu topraklardaki Roma geleneğinin bir devamı olduğu söylenebilir.

- Cömertlik
- İyilik gibi kavramlardır.

Burada yiğitlik kavramı üzerinde özellikle durulmuştur. Çünkü Feta ve Fütüvvet kavramları yiğitlik kavramlarına bağlıdır. Göksu kitabında, Fütüvvet teşkilatının kökeninin Antik Yunan'da olduğunu söylerken Prof. Taeschner'i referans gösterir. Taeschner Ahilik ve Fütüvvet'in kökenlerini Bizans ve Sasani kentlerinde var olan antik meslek teşkilatlarında aramıştır.

Işın Demirkent (2005) "Bizans Tarihi Yazıları" isimli kitabında 12. Yüzyıla kadar Bizans'ta loncalar adlı bir bölüm yazmıştır. Burada Demirkent Lonca sisteminin Roma'ya da Helenistik krallıklardan geçtiğini belirtir. Bu da demektir ki Anadolu'da Roma meslek kolejlerinden bile daha önce yani Büyük İskender devrinde loncalar ya da loncavari esnaf örgütleri vardı. Buradan yola çıkarak Ahiliğin Anadolu'daki kökeninin Roma kolejlerinden de önceki Helenistik loncalara dayandığını söyleyebiliriz.

Tokalak (2017) konuyu şöyle özetler; "Eski Yunan uygarlıklarında ve Roma idaresi altında yaşayan Akdeniz bölgesinde aynı işi yapan kişilerin kısaca meslektaşlar anlamına gelen "collegia" adı altında lonca örgütleri bulunuyordu. Roma'dan sonra Bizans İmparatorluğu da loncaları desteklemiştir. Bizans loncaları Roma meslek kolejlerine benzemekle birlikte önemli değişiklikler de geçirmiştir.

Göksu (2000) Antik Helen şairi Hesiodos'un şiirlerinde Altın Çağ'dan Demir Çağı'na kadar insanların nasıl çalışmak ve iş yapmak zorunda olduklarını anlatır. Göksu Heseiodos'tan uzun alıntılar yapmakla birlikte Fütüvvet değerlerinin temelini Platon'un Devlet isimli eserinde bulur. Hatta Göksu Devlet'i, bilinen en eski Fütüvvetname olarak adlandırır. Devlet'te yer alan diyaloglardan uzun alıntılar yaparak, Sokrates'in ve öğrencisi Platon'un işe, çalışmaya, yiğitliğe ve erdeme verdikleri önemin altını çizer. Platon Devlet adlı eserinde toplumsal iş bölümünün önemine ve kaçınılmazlığına vurgu yapar. Kurulacak bir devlette yöneticiler kadar zanaatkarlar ve tüccarlara da ihtiyaç olduğunu söyler. Platon'un Yasalar kitabında zanaatkarlar ve esnaflar ile ilgili bölümlerin olması ve iş ahlâkı standartlarının saptanmış olması Ahilik ve Fütüvvetin kökeninin ilk çağlara kadar uzandığını gösterir.

Birçok Batılı yazar, örneğin B. Lewis (1937) Sir Ramsey'in, Türkiye hakkındaki yazılarında konuya bakışını aktarmıştır. Ahiliğin Bizans loncalarının devamı ya da benzeri olduğunu varsaymışlardır. "Anadolu'nun Türkleşmesi ile ortaya çıkmış olan Ahi Teşkilatı Bizans loncalarının devamından başka bir şey değildi. Kökeni Bizans'tan daha eskiye dayanan bu loncalar Anadolu'da hemen her çağda faaliyet göstermişlerdir. Ancak Türkler Anadolu'ya gelince hazır buldukları bu loncaları kendi ihtiyaçlarına göre değiştirdikleri için bu kurumlar Bizans'tan kalan birçok özelliğini de kaybetmiştir."

Anadolu'nun gayri-müslim halkı lonca kurumu ve kültürünü çok iyi biliyorlardı. Ahilik, Müslüman Türklerin loncalarıydı (Arıcı, 1999). Osmanlı'daki loncalar da gayri-müslim esnafın da katılabildiği, katılım ve üyelik şartları gevşetilmiş Ahilik teşkilatlarıydı. Gerek Ahilik gerekse Bizans loncaları ne Türklerin ne de Bizanslıların buluşu değildi. Bu kurumlar feodalite öncesi köleci toplumlardaki bir esnaf ve zenaatkâr örgütlenme biçimiydi.

Bizans'ta aynı mesleği yapanlar corpora ya da collegia denen mesleki birliklerin çatısı altında çalışıyorlardı (Ayönü, 2021). Bu da devletin tekelliliğini kolaylaştırıyor, fiyatları devlet kontrolü altında tutuyor, mesleklerin gelişmesini ve kalite standartlarını sağlıyordu (Abeng, 1997). İslâm devletlerinde loncaların varlığı 11. ve 12. Yüzyıla rastlar. Daha önce hiçbir lonca yapılanmasına ait belge yoktur. Fütüvvet edebiyatının tarihteki en eski örneği yıl olarak tarihi kesinlikle belirlenemeyen 14. Yüzyılda yazılmış olan Burgazi Fütüvvetnamesidir (Tokalak, 2017). Ahiliğin ne Roma meslek kolejlere ile ne de Bizans loncaları ile herhangi bir benzerliği olmayan tamamen Türklere has bir kurum olduğu iddiasının bilimsel ve tarihi bir temeli yoktur. Bu tür iddialar daha çok milliyetçi reflekslerle ortaya atılan iddialar olup tarihi gerçeklerle uyum içinde değildir. Ahiliğin sadece Türklere has olduğunu iddia edenler Ahiliğin devletten özerk olan yapısını kanıt olarak gösterirler ancak bu durum Rum Selçuklu Sultanlığının Moğollar tarafından ortadan kaldırılması sonucu oluşmuş arızı bir durumdu ve Osmanlı Devleti kurulup güçlendiğinde Roma ve Bizans'taki örgütlenmeye geri dönerek Ahiler üzerinde devlet denetimini kurmuştur. 15. yüzyıldan sonra aynen Bizans'taki devlete bağlı lonca teşkilat yapısına geri dönmüştür.

Devletin loncalar kanalı ile üretim ve ticareti denetim altında tutması geleneği Bizans'tan Osmanlı'ya geçmiştir (Avcı, 2020). Loncalar devletin bir uzantısı bir aracı işlevini görürken ilk başlarda meslek sahiplerinin gönüllü ve özerk örgütlenmelerdi. İki imparatorlukta da loncaların belli oranda bağımsız yapısı bulunuyor ancak hem Bizans hem de Osmanlı sistemi, merkezi ekonomik sistem içinde tam bağımsız bir ekonomik örgütün uzun süre var olmasına izin vermiyordu (Tokalak, 2017). Selçukluların Moğollarca ortadan kaldırılmasından sonra Orta Anadolu'da Ahilerin askeri fonksiyon gördükleri, öz savunma birliklerini oluşturdukları ve hatta Türk kadınlarının da Bacıyan-ı Rum adında silahlı ve atlı askeri birlikler kurdukları bilinmektedir (Çalışkan, 1993). Daha ilginç olanı Bizans'ta da buna benzer oluşumların varlığıdır. Tokalak (2017) tarihi referanslar vererek Bizans loncalarının gerektiğinde askeri bir örgüt gibi savunma görevlerini yaptıklarını da belirtir (Cahen, 2000). Bu durumda Moğollara karşı Kayseri, Kırşehir ve Ankara'yı savunan silahlı Ahi birliklerinin Bizans askeri lonca geleneklerini izlediklerini söyleyebiliriz. Bizans öncesinde Roma Collegium'larının Roma ordusu içinde de örgütlendiklerini ve Romada askeri collegium'lar olduğunu da göz önüne alırsak (Özyüksel, 1989) yine bir sentez ile karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Bu sentez de Roma geleneği ile Türk töresinin harmanlamasından oluşur.

Yücekaya (2016) makalesinde ahilik ile Bizans loncaları arasında bir etkilenme ve sentezin olduğunu ama birebir kopyalamanın da olmadığını belirtir. Ramsey, Mantran ve Evliya Çelebi'ye atıflar veren Yücekaya (2016) Bizans etkisinin varlığını inkâr etmemektedir. Literatürde bu etkiye çok az yer verildiğini ve çok cılız olarak belirtildiğinin de haklı olarak altını çizmektedir.

Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başladıklarında yerleşik Rum ve Ermeni halkın tepkisinin ne olduğunu bilmiyoruz. Çünkü elimizde bunu gösteren tarihi kayıtlar yok. Ancak Ermenilerin ve Rumların büyük kitleler halinde ve nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları kentlerde yaşadıkları bilinmektedir. Bilinen başka bir şey daha varsa o da Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı tarihlerde ve ondan sonra yerli halklara yönelik katliamların vuku bulmadığıdır. Eğer Hıristiyan yerli halk ile Müslüman yerleşimciler arasında kanlı olaylar meydana gelmiş olsaydı Müslümanlara karşı çoğunlukla olumsuz hisler besleyen Batılı tarihçiler bu olayları ayrıntısı ile incelerlerdi.

1400'lü yıllardan sonra Anadolu kentlerindeki Hıristiyan halkın oldukça özgür bir şekilde yaşadıklarını, dinlerini ve geleneklerini devam ettirdiklerini Osmanlı arşiv belgelerinden öğrenebiliyoruz. Bu yıllarda Anadolu'ya yerleşen Türkler arasındaki esnaf ve zanaatkârlar Hıristiyanlar'dan daha azdır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi belki de bu nedenle Hıristiyan esnaf ve zanaatkârı ürkütmemiştir çünkü Türkler daha çok hayvancılıkla uğraştıkları için Hıristiyanların şehir ekonomisine de katkı sağlıyorlardı (Ülgener, 1981). İki halk arasında ekonomik rekabetten çok tamamlayıcılık olduğu söylenebilir (Erken, 1998). Yeni göçmenlerle yerleşiklerin sentezi olan Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını oluşturan Ahilik teşkilatı idi (Gülerman ve Taştekil, 1993). Örneğin 1330'larda Denizli'yi ziyaret eden İbn Batuta pamuklu dokuma sektöründe çalışanların çoğunluğunun Rum kadınlardan oluştuğunu söylemektedir (Şeker, 1993). Ancak çok değil yüz yıl içinde bu işkolu Türk kadınlarının iştiğal alanı haline gelmiştir. Bu geçen yüz yıl içinde yeni gelen Türkmenlerin nüfus çoğunluğunu ele geçirmiş olabilecekleri ileri sürülebilir ancak bu geçen süre içinde Hıristiyan nüfusun Türklerle karışarak Müslümanlaşmış olması daha muhtemeldir. Çünkü Ege Türklerinin giyim-kuşam, yemek, müzik ve gündelik kültür açısından Orta Asya Türk kültüründen ziyade Helenistik kültürü Türkleştirerek devam ettirdikleri rahatlıkla gözlenebilir. Zeybek müziği, efe geleneği, yağlı güreşler, zeytinyağı ve sabun geleneği gibi kültürel unsurların ilk çağ Helenistik⁵ dönem ve

⁵ Helenistik kültür dendiğinde Ege'nin iki yakasında ve Akdeniz kentlerinde Helence konuşan halkların kültürü anlaşılmalıdır. Bu kültür sadece bugünkü Yunanistan'ı oluşturan yarımadanın kültürü değildir. Büyük İskender'in fetihlerinden sonra Eski Mısırca, Babilce, Akadça, Frigce, Hititçe, Luvice vb. bölge dillerini konuşan halkların Helen dili ve kültürü ile ortak bir medeniyet oluşturdıkları bilinmektedir. Örneğin Müslümanlar Anadolu'yu fethettilerinde karşılarında Hititçe ya da Frigce konuşan hiçbir topluluk bulamadılar ama Rum dedikleri insanlar Friglerin ve Hititlerin Helence konuşan torunlarıydı. Dolayısıyla Helenistik kültür sadece çağdaş Yunan ulusunun değil, belki de onlardan daha fazla Türkiye Türklerinin kültürel mirasıdır. Ancak milliyetçi kaygılarla Türk entelektüelleri Helen dili ve kültürüne mesafeli durmuş ve mümkünse Helen adını kullanmadan İyon, Ege, Karia vs. medeniyetleri demeyi tercih etmiştir.

öncesinde var olduğunu arkeolojik buluntulardan biliyoruz. Örneğin Berrak Taranç (2007) “Akdeniz Müziğinin Türk ve Yunanlı Kökenleri” isimli ayrıntılı eserinde halk ve sanat müziğimizde kullanılan makam ve usullerin kökeninin Antik Yunan ve Helenistik dönemlere değin uzandığını belgelemektedir.

Helenistik ve sonrasında da Bizans loncalarının önce Fütüvvet teşkilatına örnek olduğu ve bu şekilde dolaylı olarak Ahiliği etkilediği, sonra da 1453'e kadar devam eden Bizans loncalarının Fetih'ten sonra Ahiliğin yerini alarak seküler Osmanlı loncalarına evrildiği iyi bir tarih okumasıyla rahatlıkla görülebilir. Fetih sonrasında dağılan Bizans loncalarının zaten mevcut olan ve Ahilik geleneğinden gelen Türk tipi loncalarla birleşerek Osmanlı loncalarını oluşturduğu üzerinde birçok tarihçi fikir birliği içindedir (Yücekaya, 2016). Mantran gibi birçok yabancı tarihçi Türklerin kendilerinden önce var olan medeniyet kurumlarını ortadan kaldırmayıp devam ettirdikleri ve daha da geliştirdiklerini belirtir.

Ahilik, bütün ilham ve etkilenmeye rağmen Bizans loncalarının bir kopyası değildir. Yesevilik, Melametiye, Mutezile ve Fütüvvet gibi İslâmi ekoller, Orta Asya Türk töresi ve kültürü harmanlanarak Ahi Evran tarafından yeni bir teşkilat organize edilmiştir (Güllülü, 1985).

Muhtesip ve Agoranomos Benzerliği

Göksu (2000) eserinde Ziya Kazıcı ve İlber Ortaylı'dan alıntılar yaparak gerek Osmanlı'da gerekse daha önceki İslâm devletlerinde çarşı-pazar denetçisi işlevini gören Muhtesibin Antik Yunan'daki pazar denetçisi Agoranomos olduğunun altını çizer. Osmanlı'da Muhtesib, Kadı'nın yardımcısıdır, Ahilerin ve meslek loncalarının da denetçisidir. İhtisab nizamnâmeleri veya kanunnâmeleri ile Ahi Fütüvvetnâmeleri arasında önemli benzerlikler vardır. Gerek Bizans'ta gerekse Antik Yunan site devletlerinde Agoranomos'un görev tanımı ile Müslüman ülkelerdeki Muhtesibin görev tanımı hemen hemen aynıdır. Bu da göstermektedir ki Müslümanlar fethettikleri ülkelerde ticari açıdan hayati önemde olan agoranomosluk kurumunu korumuş ve muhtesip adıyla İslâm devlet teşkilatına dahil etmişlerdir. Agoranomos, esnafın teftişi, kalite, temizlik, fiyat kontrolü ile görevliydi hem ceza verir hem de cezaları uygulardı. Muhtesiplik kurumuna dini bir dayanak oluşturmak doğru değildir. Hz. Muhammed'in Medine'de bir sahabeyi Muhtesib olarak atadığını biliyoruz (Anadol,1991). Kendisi peygamberlik dönemi öncesi Bizans'ın Şam vilayetine yaptığı ticari seferlerde Şam pazarında Agoranomos'un ifa ettiği görevi gözlemlemiş olmalıdır.

Agoranomos'un görev tanımına Platon'un yasalar kitabının 8. Bölümünde rastlamaktayız. Bu bölüm pazar ile ilgili işlerin açıklamasından oluşur. Buradan da Ahilik ve Fütüvvetin antik çağlardan gelen kültürel bir devamlılık olduğunu anlayabiliyoruz. Örneğin bu kurallara göre pazar yerinde mal satarken tanrılar adına

yemin edilemez, mal övülemez ve malın fiyatı değiştirilemez. Yani agoralarda pazarlık yasaktır. Antik çağda çalışma ve iş genellikle kölelik olarak görülüp aşığılanmışsa da Sokrates bu zihniyet ile mücadele ederek çalışmanın değerini anlatmıştır. Sokrates ve Platon yiğitlik ve bilgeliği birlikte oluşan erdemler olarak ele almışlardır. Ahilik kurumunda yiğitbaşı adıyla bir unvan olması da çok eski bir geleneğin devamının bir başka göstergesidir. Zaten Feta kelimesi de yiğit anlamındadır. Göksu (2000) kitabında Melamet, Fütüvvet ve Ahilik akımlarının Sokrates, Platon ve Kinizm felsefelerinden etkilenmiş olabileceklarini söyler. Fütüvvet teşkilatının kendisinden önce gelen Bizans loncaları kanalıyla Helenistik değerleri ve gelenekleri tevarüs etmiş olabileceği üzerinde durulur. Bu konuda elimizde yabana atılmayacak kanıtlar da vardır. Mesela Ahilikte her meslek erbabının koruyucu bir evliyası ya da peygamberi vardır. Örneğin terzilerin piri Hz. İdris peygamberdir. Bizans loncalarında da her meslek erbabının bir koruyucu azizi vardır. Hıristiyanlık öncesi Helenistik ve Roma loncalarında ise her meslek erbabının bir koruyucu tanrısı vardır. Aynı kadim gelenek farklı farklı dini inançlar altında devam etmiştir.

AHİLİK ÇAĞDAŞ İŞ DÜNYASININ AHLÂKİ SORUNLARINI ÇÖZEBİLİR Mİ?

Ahilik günümüz iş dünyasının özellikle ahlâki sorunlarına bir cevap teşkil edebilir mi? Ahiliğin günümüz iş dünyasının tüm sorunlarına cevap verecek yeni bir sistemsel yapı olmadığının üzerini çizerek iş dünyasının daha ahlâki hale getirilmesi için yararlanılacak önemli bir kadim kaynak olduğunu belirtmek gerekir. Aslında Ahiliğin değerleri ve temel zihniyeti rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi ya da kapitalizme uymaz. Çünkü Ahilik, Ortaçağ hatta Klasik İlkçağlar kapalı ekonomilerinin lonca mantığı üzerine kuruludur ve bu mantıkta uzun dönemde sabit olan talebi karşılayacak arzın da sabit tutulması ve böylece kapalı piyasada fiyat ve ücret istikrarının sağlanması temel esastır (Ünsür, 1999). Eğer Ahilik geleneğini Klasik Akdeniz medeniyetlerinden sanayi devrimine kadar süregelen kadim bir gelenek olarak algılayabilirsek Ahiliğin yapabileceklerini ve yapamayacaklarını da ona göre daha rahat anlayabiliriz. Ahilikte bugünkü ekonomik hayatta geçerli olan verimlilik, etkililik, kâr maksimizasyonu, maliyet minimizasyonu ve rekabet gibi kavramlar yoktur hatta bunları engelleyecek düzenlemeler mevcuttur. Ahilikte denge yani muvazene kavramı daha önemlidir ve muvazene klasik İslâm iş ahlâkının da temelidir (Bikun, 2004). Bir işletmenin diğerlerinden daha ucuza daha fazla miktarda mal üretip pazara sunmasına müsaade edilmezdi. Maliyet azaltacak teknolojik icat ve gelişmelere de izin verilmezdi. Yani Ahilik girişimcilik, yenilikçilik, teknolojik gelişim, rekabetçilik gibi bugün için elzem olan ekonomik kavramları geliştiremez hatta engeller. Ahiliğin de bir parçasını oluşturduğu Akdeniz Lonca yapıları sanayi devriminden sonra kapitalistik gelişmeye karşı direnmiş yerel üreticileri korumaya çalışmıştır. Kısaca Ahilik, anti-kapitalist bir yapıdır. O halde bu anti-kapitalist yapı kapitalist bir ekonomiye nasıl entegre edilebilir?

Ahiliğın değerleri sistemini günümüzde de işler kılabilmek için öncelikle daha az kapitalist olmayı kabul etmek ya da hedeflemek lazımdır. Bazı yazarlar İslâmi bir ekonomik sistemin var olabileceğini iddia etmiş olsalar da. (Nomani ve Rahmena, 1994) İslâmi ekonomiyi bir sistemden ziyade ahlâki bir piyasa ekonomisi olarak tanımlamak daha gerçekçi olacaktır. Ancak sosyalist özellikleri ağır basan bir İslâmi toplum ya da ekonomi de mümkündür. Ahilik değerleri, üretim araçlarının kamusal ya da ortaklaşa mülkiyette olduğu sosyalist sistemlerde daha rahat uygulama alanı bulacaktır. Aşağıda sıralanan işletmeler bu tür toplumsal faydayı önceleyen işletmelerdir:

- Kâr amacı gütmeyen STK'lar ve bağlı işletmeler
- Meslek odaları ve dernekleri
- Sosyal girişimler
- Kooperatifler
- Sermayesi çok ortaklı olarak küçük tasarruf sahiplerince sağlanmış olan anonim şirketler
- Kamu iktisadi teşebbüsleri
- Belediye ve yerel yönetim işletme ve iştirakleri

Bunlardan başka özel mülkiyete sahip ve özünde kâr ınaksimizasyonunu amaçlayan küçük ya da büyük ölçekli kapitalist firmalarda da Ahilik değerleri istenirse daha ahlâki ve daha insani işyerleri oluşturabilmek için kullanılabilir. İslâmi bir ekonomi özel mülkiyeti dışlamaz (Mannan, 1986).

Bir işletmenin faaliyetlerinden etkilenen ya da o işletmenin faaliyetlerini etkileyen gruplar, etkileşen grupları olarak tanımlanır.⁶ Edward Freeman tarafından formüle edilen etkileşenler kuramı aslında İslâmi terminolojide hak sahibi olanlar demektir. İşyeri maneviyatı nedir?

İşyeri maneviyatı dindarlığı da içerebilir ama dindarlıkla aynı şey olmayıp daha kapsamlı bir kavramdır. Bir işyerinde çalışanlar

- Seslerinin dinlendiğini ve anlaşıldıklarını hissediyorlarsa
- İşyerinde kendilerini geniş bir ailenin ferdi ve bir bütünün parçası olarak görebiliyorlarsa
- Dini inancını yaşayıp ibadet edebiliyorsa
- Sorunlarına şefkatli bir yaklaşım gösteriliyorsa

6 İngilizce "stakeholder" terimi Türkçe'ye yaygın bir hata olarak paydaş olarak geçmiştir. Oysa paydaş pay yani hisse sahibi anlamında hissedar demektir ve İngilizce "shareholder" kavramının karşılığıdır.

- Hal ve hareketlerinin başkalarıyla etkileşim halinde olduğunu farkındalarsa
- Arkadaş desteğini hissediyorlarsa
- Alma kültürü yerine verme kültürü varsa

Bunun gibi özelliklerin geçerli olduğu bir işletme ya da örgütte yüksek bir maneviyatın varlığından bahsedebiliriz (Zamor, 2003).

Firma maneviyatı ise KSS den daha kapsamlı bir boyuttur. Maneviyat boyutu ile şunu anlatmaya çalışıyoruz. Maneviyat denince mutlaka bir dinin ibadetleri ya da bir yeni çağ tarikatının meditasyon tekniklerinden bahsetmiyoruz (Arslan, 2001). Bahsettiğimiz şey sadece kendine değil başkalarına da faydalı olabilmektir. Bencillikten sıyrılıp özgeciliğe doğru bir adım atabilmektir. Kısaca maneviyatlı örgüt dediğimizde örgütsel farkındalığı yüksek bir örgütten bahsediyoruz. Büyük ve küresel bir firmayı ele alalım, firmalar elbette belli mal ve hizmetleri üretip satacak, karşılığında da para kazanacaklardır. Eğer satış hasılatları maliyetlerinden yüksek olur ve vergilerini ödedikten sonra kendilerine de para kalırsa kâra geçmişler demektir. Eğer bu yılı kârla kapadıysalar da bu şirketler başarılı şirketler olarak kayda geçecektir. Oysa burada görülen sadece finansal başarıdır. KSS yaklaşımına göre şirketlerin amacı sadece sahiplerinin değil çalışanların, müşterilerin, tedarikçilerin ve etkileşimde buldukları bütün grupların fayda ve mutluluğunu artırmalıdır. Kârlılık ise mutluluk üretmenin teknik bir yan ürünü olmalıdır. Kâr etmek elbette ahlâken geri bir durumu göstermez ama nihai bir çıktı olarak da kabul edilmemelidir. Kârlılık bir amaç değil bir araç olarak algılanmalıdır. İslâm iş ahlâkında kârlılık bu şekilde anlaşılır (Heffner, 1995). Modern işletmecilik zaten firmaların amacını sadece kâr olarak nitelemeyi ve topluma hizmeti de bir amaç olarak ortaya koyar. Hatta pazarlamada sosyal pazarlama gibi bir kavram bile geliştirilmiştir. KSS kavramı Amerikalı Profesör Freeman (2010) tarafından geliştirilmiştir ve firmanın etkileşim halinde olduğu her gruba karşı bir sorumluluğu olduğu ahlâki temelinden yola çıkar. Freeman'in etkileşenler kuramı aslında örgütlerin farkındalığının yükseltilmesine doğru bir adımı temsil eder. Kâr amaçlı örgütler yüksek farkındalık örgütleri haline gelebilirler.

Etkileşenler kuramı, bir işletme ile müşterileri, tedarikçileri, çalışanları, yatırımcıları, toplulukları ve kuruluştaki çıkarıcı olan diğerleri arasındaki birbirine bağlı ilişkileri vurgulayan bir görüştür (Arslan, 2011). Bu görüş kapitalizme karşı değildir fakat daha çok onu sorumlu işletmeler yolu ile terbiye etmeyi amaçlamaktadır. Teori, bir firmanın sadece hissedarlar için değil tüm etkileşenleri için değer yaratması gerektiğini savunuyor. 1984 yılında, R. Edward Freeman (2010), bir organizasyonun yönetiminde ahlâk ve değerleri ele alan örgütsel yönetim ve iş etiğinin Etkileşenler Teorisini ilk olarak detaylandırdı. Ödüllü kitabı Stratejik Yönetim: Etkileşenler Yaklaşımı, bir şirketin etkileşenleri olan grupları tanımlar ve modeller ve yönetimin bu grupların çıkarlarına gereken saygıyı gösterebileceği yöntemleri tanımlar ve

önerir. Bu teori, iş etiği çalışmalarında önemli bir husus haline geldi ve birçok bilim insanının araştırma ve yayınlanmış çalışmalarında daha fazla çalışma ve geliştirme için bir platform olarak hizmet etti. 1980'lerden bu yana, dünyanın dört bir yanındaki akademisyenler, iş dünyasının en temel amacı olarak hissedarların servetine odaklanmanın sürdürülebilirliğini sorgulamaya devam ederken, teorinin öneminde önemli bir artış oldu.

Eğer bir grubun bir işletme üzerinde hakkı oluştu ise işletme o hak sahiplerine karşı sorumlu davranmalıdır ki bu da kurumsal sosyal sorumluluk kavramının esasını teşkil eder. Etkileşenler kuramı özellikle vahşi Amerikan kapitalizmini daha ahlâki ve insani hale getirebilmek için geliştirilmiştir. Ahiliğin toplumsal dayanışma, kanaatkârlık, dürüstlük, tüketici hakları, kalitenin korunması, adil ücret ve adil fiyat ve de toplumun faydasını bireysel faydaların üzerinde düşünmek gibi evrensel ilkeleri kapitalizmin insanileştirilmesinde oldukça büyük yararlar sağlayacaktır. Özellikle daha insani işyerlerinin oluşumunu gerektiren yüksek işyeri maneviyatı kavramı da Ahilik değerlerince kolayca geliştirilebilecek bir kavramdır.

Muhtesipliğin Yeniden İhyası Mümkün mü?

Kadim Agoranomos ya da İslâm dünyasındaki Muhtesiplik kurumu yeniden ihdas edilirse çağdaş iş ahlâki sorunlarına bir çözüm olabilir mi? Kanımızca bu kurumun yaptırım gücü olan ve gündelik siyasetten arınmış siyaset üstü bir üst kurul olarak yeniden ihdası, birçok soruna çözüm olabilir. Ancak ortaçağlarda şehir veya kasaba pazarından ibaret olan piyasalar günümüzde birçok dala ayrılmıştır. Sermaye piyasaları, borsalar, işgücü piyasaları, mal ve hizmet piyasaları gibi birçok farklı piyasa söz konusudur. Bu piyasaların da her biri için farklı denetim mekanizmaları vardır, örneğin SPK, Rekabet Kurulu, BDDK, vs. Muhtesiplik ise bir düzenleme kurulu olmaktan çok iş ahlâkına uymayan her türlü uygulamayı soruşturup idari ve mali cezalar kesebilen ve gerekli durumlarda da sorumluları yargılanmak üzere yargıya sevk eden bir kurum olmalıdır. Yüksek iş ahlâki kurulu olarak hizmet edecek bu kurumun başında bir Türkiye Genel Muhtesibi ve altında da çeşitli unvan ve derecelerde muhtesipler yer alabilir.

Ülkemizde 17. Yüzyıldan sonra içine çöken ekonomi ile birlikte iş ahlâki değerleri ya da Ahilik değerleri de erozyona uğramış ve etkisiz hale gelmiştir (Arslan, 2000). Yirminci yüzyılda sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte Ahilik değerleri iyice yok olmaya yüz tutmuştur (Ülgener,1980).

- İş ahlâkına uygun olmayan davranışlar artık bir Muhtesiplik kurumu olmadığı için cezalandırılmamıştır.
- Sadece gayri-hukuki işlemler adli ceza konusu olabilmiş onlara da caydırıcı cezalar verilememiştir.

- İş ahlâkına aykırı faaliyetler günlük rutin haline gelmiştir.
- Önce Ahilik sonra da loncaların tasfiyesinden sonra kurulan meslek odaları loncaların eski yetkilerine sahip olmadıkları için yetersiz ve işlevsiz kalmışlardır. Birçok mesleğin odası ve örgütlü birimleri dahi yoktur. Örneğin üniversite öğretim üyelerinin meslek odası yoktur, sendikaları da işlevsizdir. Ahilik değerlerinin topluma yerleşmesi için meslek odalarının özerkliği ve yetkilerinin artması lazımdır.

Kurulacak Muhtesiplik, Yüksek Kurulu iş ahlâkına aykırı uygulamalara caydırıcı cezalar veren ve de sistemi fiziki ve dijital olarak denetleyen bir kurum olacağından Ahilik ilkelerinin topluma mâl edilmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Abeng, T. 1997 'Business ethics in İslamic context: perspectives of a Muslim business leader', *Business Ethics Quarterly*, Vol.7, No.3, pp.47-54
- Anadol, C., 1991, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı, Ankara,
- Aries P ve Dubby G, *Özel Hayatın Tarihi*, 2006, Çev. Turhan Ilgaz, YKY Yayınları, İstanbul, 2006
- Arıcı, K, 1999, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği," (*Ahiyan-ı Rum*), II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Kırşehir, , s.38-48
- Arslan, M, 2000 "A Weberian Approach to Turkish Entrepreneurship," *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ankara,
- Arslan, M. 2001 "The Work Ethic Values of Protestant British, Catholic Irish and Muslim British Managers" *Journal of Business Ethics* 31, 321-339
- Arslan, M. 2011, *İş ve Meslek ahlâkı*, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Ayönü, Y. 2021, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara
- Avcı, C. 2020, *İslam Bizans İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara
- Baechler, J. 1994, *Kapitalizmin Kökenleri*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara
- Bayram, M, 1995 *Ahi Evren*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,
- Bikun, R.İ, 2004, "İş Ahlâkı", Çev. Ahmet Yaşar, İGİAD yayınları, İstanbul
- Book, A. E. R, ve Sinnegen 1965, W. G, "A History of Rome to A.D 56, Collier MacMillan New York
- Bloch, M, 2015, "Feodal Toplum" Çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Cahen, C. 2000 ve Raif Kaplanoğlu Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, *Avrasya Etnoğrafya Yayınları*, İstanbul
- Çağatay, N, 1990, *Ahilik Nedir*, Kültür Bakanlığı, Ankara,
- Çalışkan, Y; 1993, İkiz, M. L, *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı, Ankara,
- Ekinci, Y, 1990 *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul,
- Erken V, 1998, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik*, Seba Yayınları, Ankara,
- Freeman, R. E. (2010), *Strategic Management*, Cambridge University Press
- Güllerman, A; ve Taştekil, S, 1993, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı, Ankara,
- Güllülü, S, 1985 "Fütüvvet ve Ahi Ahlâkı Konusunda Bazı Düşünceler," *Türk Kültürü ve Ahilik*, Kırşehir, ,
- Hefner, R. 1995 'İslam and the spirit of capitalism', in *On Moral Business*, eds. M.L. Stackhouse, D.P. McCann, S.J. Roels, and P.N. Williams, William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan. pp.363-367

- Lewis, B. 1937, *The Islamic Guilds*, *The Economic History Review*, Nov.
- Mannan, M.A. 1986 *İslamic Economics Theory and Practice*, Hodder and Stoughton, Cambridge
- Nomani, F. And Rahnama A. 1994 *İslamic Economic Systems*, N.J Zed Books, London
- Özyüksel, Murat, 1989, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, Uludağ Üniversitesi, İİBF Yayınları
- Şeker, M, 1993, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı*, Ankara,.
- Taraç, B, 2007, *Akdeniz Müziğinin Türk ve Yunanlı Kaynakları*, Ürün Yayınları, Ankara
- Tokalak İ, 2017, *Bizans Osmanlı Sentezi*, Asikitap, İstanbul
- Ülgener, S. F. 1981 *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayinlari, İstanbul,
- Ünsür. A., 1999 *Geleneksel Türk Kültüründe İş Ahlakı ve Sosyal Sorunlar*, *Siyasette ve Yönetimde etik sempozyumu*,
- Yücekaya H. 2016 “Ahiliğin Kökenine Dair Düşünceler”, *Post Modern Çağda Ahilik* Editör, Hüsniye Örs, Nobel Yayınları, Ankara
- Weber, M. 1985 *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (The Protestant ethic and the spirit of capitalism) Hil Yayin, İstanbul
- Weber , M. *Essays in Sociology*, 1982, eds, H.H Gert and W. Mills, Routledge and Kegan Paul, London
- Garcia Zamor J P (2003) *Workplace Spirituality and Organizational Performance Public Administration Review*, Vol 63:Issue 3 pp. 355-363